

УДК 172.342.7

Гончарова О. О.,
аспірантка кафедри соціальної філософії, філософії
освіти і освітньої політики, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
hamisek@ukr.net

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОШИРЕННЯ ПРЕКАРНОСТІ У СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Розглянуто проблему розгортання прекарності у соціальних практиках сучасної української молоді. Метою даної статті є визначення основних тенденцій прекаризації соціальних практик української молоді; виявлення того, наскільки глибоко прекарність поширюється у різноманітних видах соціальної активності молодих українців. Автор наголошує на тому, що в сучасному українському суспільстві прекарними є не тільки трудові практики молоді, але і такі практики, як політичні, громадянські, соціокультурні тощо, що дозволяє говорити про прекарний стиль життя молоді в цілому. У статті розглядаються основні тенденції прекаризації вищезгаданих соціальних практик молоді на основі останніх соціологічних досліджень, а також аналізуються перспективи поширення прекарності як специфічної життєвої стратегії для української молоді і для української нації загалом. Використані такі методи, як метод антропологічної і соціальної інтерпретації, а також метод екстраполяції, що дозволило пояснити процес виникнення, становлення та розгортання прекарних соціальних практик молоді сучасного українського суспільства та їх поширення зі сфери трудових відносин у інші сфери життя молоді людини.

Ключові слова: життєві стратегії, молодь, прекарні соціальні практики, прекарність, стиль життя.

У сучасному українському суспільстві, що впевнено рефлектує глобальні тенденції розвитку, спостерігається поширення прекарності як специфічної життєвої стратегії індивідів. Прекарність у широкому соціально-філософському дискурсі постає як специфічна характеристика трудових практик індивіда. Прекарні трудові практики характеризуються, передусім, негарантованим ринком праці, негарантованою зайнятістю, негарантованим робочим місцем, відсутністю охорони праці або недостатньою охороною праці, відсутністю гарантії відтворення навичок працівника, негарантованим отриманням доходу, відсутністю гарантії представництва. Отже, прекарні трудові практики – це такі трудові практики індивіда, в ході здійснення яких він знаходить у стані перманентної невизначеності та невпевненості у своєму невіддаленому майбутньому. Працівник опиняється у соціально-психологічному стані відчуженості від виробничого процесу як явища, на яке він здатен повноцінно впливати. Виконувана робота, позбавлена своєї вагомості соціальної функції – надання працівникові певного соціального статусу та закріплення, усталених соціальних ролей, через виконання яких здійснюється його самоідентифікація – перетворюється на суто механізм матеріального забезпечення. Внаслідок такої трансформації ролі трудових практик у сучасному суспільстві прекарний працівник починає ставитися до виконуваної роботи лише як до інструменту виживання, проте у його свідомості виконувана робота поступово втрачає свій широкий креаціоністський зміст – зміст самовираження особи через виконувану роботу, її розвитку і досягнення певних вагомих життєвих результатів в ході реалізації довгострокових життєвих стратегій.

У свою чергу, соціально-психологічний стан відчуженості через залучення до прекарних соціально-трудових практик невпинно просякає і інші соціальні практики індивіда, як-то: побутові, політичні, соціокультурні практики та ін. Звідси ми можемо говорити про прекарність як специфічний стиль життя, своєрідну екзистенційну позицію індивіда.

Серед основних ознак екзистенційного життєвого простору прекарія Г. Стендінг виділяє:

- мультибагатовзадачність – прекарію необхідно зробити більше завдань меншими зусиллями, його психіка схильна до перевантажень обсягом справ, які необхідно зробити в одному режимі часу;
- статусну фрустрацію – неможливість побудови стабільної, визначеної кар'єри із поступальними кар'єрними сходами;
- атомізованість поведінки – неможливість та небажання взаємодіяти з іншими людьми;
- збіднення дозвілля – неможливість приділити достатньо фіксованого часу для рекреації та відновлення власних людських ресурсів;
- відсутність контролю за своїм часом, внаслідок чого страждає сфера міжлюдських відносин, наприклад сімейні та дружні стосунки [6].

Особливої уваги заслуговує дослідження прекарних тенденцій у життєвих стратегіях молодих людей, оскільки молодь вже онтологічно, за своєю природою є нестабільною соціально-демографічною групою: вона знаходиться у стані специфічного переходу від стану залежної дитини до стану самодостатньої, незалежної дорослої особистості. Опиняючись у ситуації розгортання прекарності – у стані перманентної нестабільності та негарантованості – молодим людям стає значно важче обрати стабільні життєві орієнтири, які у майбутньому стануть основою їх визначених життєвих результатів, стануть основою успішно пройденого життєвого шляху.

Сфера науково пошуку, яка стосується проблематики даної статті, лежить на перетині двох дослідницьких координат – прекарних соціальних практик та особливостей розвитку молоді України. У пострадянському науковому просторі поняття «прекаріат» і похідних від нього термінів («прекаритет», «прекаризація», «прекарність», «прекарні соціальні практики») з'являються приблизно через рік після виходу книги Г. Стендінга «Прекаріат: новий небезпечний клас». Серед дослідників, які розробляли і розробляють дану тематику, можна виділити таких дослідників, як В. Бобков, О. Вередюк, Є. Гасюкова, З. Голенкова, Ю. Голиусова, С. Дружилов, В. Карачаровський, Р. Колосова, К. Наумова, Т. Разумова, Л. Санкова, Ж. Тощенко, М. Черкасова, О. Шкаратан та ін. У вітчизняному науковому просторі проблема прекарності праці, прекарних соціальних практик і прекаріату, до них залученого, є на даний момент новою і ще недостатньо розробленою, хоча поняття «прекаріат» вже впевнено входить у широкий науковий дискурс. Так, розробкою проблематики прекаріату та прекарності саме у такому визначенні займаються такі дослідники, як Г. Афонченко, О. Брінцева, В. Буткалюк, Я. Грицак, О. Грیشнова, А. Колот, С. Лубенець, Д. Новіков, А. Толстокорова та ін.

Особливої уваги заслуговують розробки дослідників на ниві вивчення особливостей молоді як специфічної соціально-демографічної групи та соціального феномену. Серед іноземних вчених які розробляли і розробляють дане питання, можна виділити таких дослідників, як О. Бархаєв, Е. Еріксон, А. Желніна, А. Зінов'єв, К. Кеністон, І. Кірдяшкін, А. Ковальова, М. Кулева, С. Левікова, В. Лісовський, В. Луков, В. Лупандін, Т. Луценкова, С. Ляшко, К. Мангейм, О. Омельченко, І. Самаркіна, Х. Сіболд, Н. Торосян, Г. Холл, С. Шугальський, Т. Юхтовська, М. Ядова та ін.

На вітчизняній науково-дослідній ниві у цьому напрямку працюють В. Андрущенко, В. Балакірева, О. Виноград, Л. Волинець, М. Головатий, Ю. Зубок, Л. Малиш, І. Мартинюк, С. Оксамитна, В. Очеретяний, Ю. Саєнко, Л. Скокова, Н. Черниш, В. Чупров та ін.

Метою даної статті є визначення основних тенденцій прекаризації соціальних практик української молоді; виявлення того, наскільки глибоко прекарність поширюється у різноманітних видах соціальної активності молодих українців.

У нашій статті ми зосередимо увагу на розгортанні прекарних тенденцій у таких типах соціальних практик молоді, як трудові, політичні та соціокультурні практики. Такий вибір зумовлюється тим, що саме ці види практик є найбільш поширеною класифікацією у сучасній соціальній філософії та відображають загальні тенденції соціальної активності сучасної української молоді. Отже, зосередимось на відображенні прекарних тенденцій у кожному з вищезгаданих видів соціальних практик української молоді.

Трудові практики. Молоді українці здебільшого погоджуються на прекарні умови праці, принаймні у пріоритеті для них питання заробляння достатньої кількості грошей стоїть на першому місці, а питання захисту своїх законних трудових прав – на четвертому місці [1, с. 33]. У той же час серед причин звільнення молоді люди вказують причину знаходження більш прибуткового робочого місця на першій позиції, а на другій та третій – відсутність перспектив кваліфікаційного росту та незадовільні умови праці [1, с. 34]. Отже, при виборі свого робочого місця молода людина часто ладна знехтувати захистом своїх трудових прав, проте у багатьох випадках саме ця проблема стає причиною втрати її робочого місця. При цьому, логічно, звичайною практикою для українських молодих прекаріїв стала часта зміна місць роботи – 47% української молоді змінювали місце своєї роботи. Серед тих, хто міняв роботу, 26% міняли її двічі, 25% міняли її один раз, 22% міняли її тричі або чотири і більше разів [1, с. 33–34]. Наявною є і проблема тимчасової зайнятості. В Україні рівень непостійної зайнятості швидко зростає: з 0,4% у 2004 р. до 4,6% у 2013 р. За результатами соціологічного дослідження «Молодь України–2015», 12% молоді має тимчасову роботу, 48% – постійну, 21% – навчається, а 9% молодих людей тимчасово не працюють, але шукають роботу. Крім того, є частка молоді, яка не працює, не навчається та не шукає роботу – 3%. Тимчасову роботу частіше має молодь віком 20–24 роки (17%), ніж старші вікові групи, що пояснюється відсутністю досвіду роботи та низькою кваліфікацією після закінчення навчання [1].

Проблема поглиблюється ще й тим, що українські молоді прекарії у багатьох випадках працюють не за фахом. Про це свідчать дані соціологічного дослідження «Молодь України–2015». Так, тільки 51% української молоді продовжують працювати за фахом. При цьому одними з поширених причин того, що здобутий фах не забезпечує молодій людині робочого місця, є відсутність вакансій та недостатнє матеріальне забезпечення від такої роботи; рідше молодих людей не задовольняють умови роботи за фахом та інші причини [1, с. 31–32]. Дана тенденція у поєднанні із вищеописаною практикою зміни місця робіт говорить про те, що значна частина української молоді не може будувати стабільну кар'єру. Так, цікавим

є факт, проілюстрований у соціологічному дослідженні «Молодь України–2015»: у 50% безробітної молоді немає свого резюме [1, с. 31]. Відомо, що у резюме пошукач роботи вказує дані про свою освіту, кваліфікацію, досвід роботи та умови бажаної роботи. Те, що половина молодих безробітних навіть не намагається оформити свій освітній та професійний досвід у структуровану форму, осмислити свої вимоги до наступного місця роботи і визначитися зі своїми перспективами, може свідчити про те, що ці люди уникають питання оформлення своїх запитів до наступного місця роботи або не вважають за потрібне визначитися із своїм попередньо набутим досвідом і кваліфікацією та перспективами, які за допомогою них відкриваються. Таке уникання властиве, зокрема, людям, які не володіють стабільним професійним досвідом, що вимагає певної кваліфікації, тобто, інакше кажучи, немає предмету написання резюме, і особистість обирає стратегію неприйняття того факту, що професійно вона не склалася.

Матеріальне ж забезпечення української молоді наразі перебуває на низькому рівні. Важливим є не тільки фактичне матеріальне забезпечення, але і уявлення молоді України про свої фінансові здобутки і про можливість забезпечити гідний рівень життя собі і своїм близьким. Тільки 1% молодих українців досягли бажаного фінансово положення, 43% вірять у те, що досягнуть матеріального успіху, 38% не вірять у це, 18% не визначилися [1, с. 18]. Дані показники вказують на високий рівень депривації молодих людей з самого початку їх професійного та дорослого життя.

Проблема із забезпеченістю власним житлом постає одним із закономірних проявів вищеописаної депривації. Проте вона має не тільки економічний, але і глибоко соціальний аспект. Так, за даними соціологічного дослідження, внаслідок неможливості придбання власного житла більшість молодих людей продовжує жити з батьками [1, с. 19]. Цей тренд підтверджує і дослідження «Цінності української молоді». Зокрема, у ньому наводяться такі дані: «У категорії осіб 14–19 років 84,1% проживають разом з батьками і лише 6% знімають житло. Молоді люди 20–24 років в основному теж проживають з батьками (62,7%), 15,8% їх орендують житло та 11,8% мають власну квартиру чи будинок. Молодь у віковій категорії 25–29 років також частіше проживають у батьків (41,2%), менше – мають власне житло (28,5%)» [8, с. 49]. Закріплена тенденція проживання молодих українців разом зі своїми батьками приховує в собі загрозу для їхньої подальшої транзиції у доросле життя. Знаходячись у середовищі батьківського дому, молоді люди мають більше шансів стати інфантильними, втратити бажання, можливості і навички самостійно організувати своє життя, у тому числі поступово зникає і стимул формувати власну родину і власний, незалежний життєвий простір. Наявною є і сподівання на матеріальну допомогу від батьків у разі звільнення із чергового прекарного місця роботи.

Політико-громадянські практики. Стратегія отримання вигоди за принципом «тут і зараз», породжена невпевненістю у завтрашньому дні і прекаризацією ринку праці, знаходить своє відбиття і у політичній діяльності молодих українців. Насамперед цей вплив простежується у консьюмеристській мотивації участі у політичних практиках молоді. Найчастіше це означає участь у

політичних акціях, мітингах, зборах, демонстраціях, протестних діях за гроші, без зацікавлення ідеологічним навантаженням політичної сили. Також поширеною є практика продажу своїх політичних голосів. Соціологічні дослідження свідчать про те, що тільки 24% українців вважають участь у громадських та політичних акціях за гроші аморальною справою, і з них найвищий відсоток – 30% – становлять люди похилого віку (більше 55 років), а найнижчий відсоток – 18% – молодь [9, с. 143]. Молоді українці обирають стратегію отримання хоча б невеликих грошей «тут і зараз» від практично будь-якої політичної сили перед виборами замість того, щоб серйозно включитися у політичну діяльність, яка часто виступає прикриттям суто фінансових інтересів [2]. Спостерігаємо такий соціальний феномен: отримуючи миттєву вигоду від участі у консьюмеристських політичних практиках, які є прекарними за своєю суттю, торгуючи своєю громадянською ініціативою як певним товаром, що швидко псується, молоді українці задарма продають свої майбутні перспективи. Ці перспективи після виборів опиняються цілком в руках осіб, які ситуативно використовували молодих людей у якості дешевої і некваліфікованої робочої сили і, таким чином, не зацікавлені у їхньому розвитку як самодостатніх і гідних громадян, за політичну прихильність яких перед наступними виборами доведеться платити виконаними обіцянками. Можна відмітити, що консьюмеристські політичні практики, у яких бере участь українська молодь, акумулюють її прекарний стан, оскільки самі політичні сили, які у такий спосіб підтримує молодь, на пряму зацікавлені у її нестабільному фінансовому, політичному і соціальному становищі.

Не набагато оптимістичніше складається і ситуація з громадянськими практиками молодих українців. За даними дослідження «Цінності української молоді» більшість опитаної молоді (78,9%) не бере участі у діяльності громадських організацій [8, с. 77]. За матеріалами дослідження «Молодь України–2015, серед опитаних представників молодого покоління українців 33% відповіли, що не мають часу на зайняття громадянською активністю, 20% зазначили, що не вірять у її результативність [1, с. 61]. Цікавим є той факт, що найбільший відсоток молодих людей, все ж задіяних у громадській діяльності, припадає на таку практику, як волонтерство (13%), і у той же час 62% молодих людей зазначає, що протягом останнього року не брали участь у жодній громадянській ініціативі [1, с. 62]. На основі цих даних ми вважаємо за необхідне зробити таке припущення: молоді українці у своїй громадянській активності не віддають перевагу системним практикам, як-то участь у громадянських слуханнях, створення громадського об'єднання для поліпшення умов території, на якій проживає молода людина, тобто практикам, які потребують налагоджених, тривалих і колективних дій.

Соціокультурні практики. Соціокультурні практики молоді пов'язані, насамперед, зі сферою освіти та дозвілля. При цьому якщо здобуття освіти становить собою важливий етап на шляху до отримання бажаного фаху та пов'язаного з ним соціального статусу молодої людини, що у значній мірі визначатиме набір її соціальних ролей у майбутньому, то сфера дозвільних практик молоді становить собою не менш важливий рекреаційний ресурс для відновлення її фізичних та психічних ресурсів, витрачених на реалізацію соціальних ролей.

Як свідчать останні соціологічні дослідження, попри стереотипізовану думку про те, що в соціальних настановах української молоді здобуття освіти все менше пов'язується безпосередньо із соціальним статусом особистості та можливістю забезпечити гідне життя собі та своїм близьким, орієнтація молодих людей на здобуття вищої освіти обумовлена, в першу чергу, можливістю кращого працевлаштування та отримання високого соціального статусу. Так, за результатами соціологічного дослідження «Соціально-економічний портрет студентів» (2016 р.) на запитання «Чому Ви здобуваєте вищу освіту?» половина опитаних студентів (50%) відповіли, що прагнуть отримати знання та навички, які стануть в нагоді під час роботи, 51% вбачають, що вища освіта надає можливість отримати хорошу роботу в майбутньому. Трохи більше третини молоді (38%) здобувають вищу освіту для особистісного та інтелектуального розвитку. Водночас третина студентів (32%) відповіли, що хочуть просто отримати диплом про вищу освіту, тому що наполягали батьки (8%) та щоб переїхати в інше місто (6%) [5]. Результати, які показує соціологічне дослідження «Перехід на ринок праці молоді України. School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках», виявляє, що уявлення молодих українців про те, що здобуття вищої освіти гарантуватиме їм переваги при отриманні місця роботи, є слушними: результати обох раундів дослідження підтверджують, що отримання вищої освіти певною мірою захищає молодь від безробіття. У 2015 р. частка молоді із вищою освітою серед безробітних була меншою, ніж серед зайнятих (відповідно 45,0 та 62,6%). У 2013 р. відповідні значення склали 43,6 та 63,6%. Чим нижчим є рівень освіти, тим вище ризик потрапити до лав безробітних або економічно неактивних [3, с. 30].

Однак, хоча отримання вищої освіти і дозволяє молодим людям отримати певні преференції при зайнятті вакантних посад, здобуття конкретного фаху студентом ще не є гарантією того, що він працюватиме за обраною спеціальністю і що ця спеціальність відповідатиме природнім нахилам та здібностям студента. «За результатами дослідження «Соціально-економічний портрет студентів» (2016 р.), на вибір спеціальності впливали здебільшого власні уподобання студентів. Так, більшість студентів (50%) обрала спеціальність, бо цікавляться нею, майже третина (29%) – враховували престижність професії, можливість працевлаштування та гарного заробітку. В той же час, 16% обирали професію за порадою батьків, знайомих, відповідно до вартості навчання та можливості навчання за рахунок державного замовлення» [5]. Подібні тенденції фіксує і опитування молоді «Молодь України–2015». Воно засвідчило, що 49% української молоді, обираючи спеціальність, на якій вони планували навчатися, орієнтувалися на спеціальності, які відповідають їхнім інтересам, захопленням, здібностям, 30% – на спеціальності, які забезпечать гідний заробіток. Кожна десята молода людина (11%) орієнтувалася на можливість отримати вищу освіту безкоштовно. Ці дані дозволяють зробити первинний висновок про те, що питання професійного призначення поступово виходить із загального вжитку, у тому числі і серед молодих українців. Продиктовано це, в першу чергу, орієнтацією на виживання в сучасному українському суспільстві широких верств населення, орієнтацією на заробляння грошей, аніж на реалізацію своїх здібностей і талантів, що

в сучасному українському суспільстві часто суперечить один одному.

Про проблему із професійним призначенням і кар'єрної успішності свідчать такі дані соціологічного дослідження «Молодь України–2015»: на питання, яких цілей у своєму житті ви вже досягли, молоді респонденти відповіли, що вже знайшли свою другу половину (32%), народили дітей (30%), здобули освіту для себе (30%) – ці пункти є найпопулярнішими серед відповідей; натомість тільки 23% знайшли улюблену роботу, що відповідає їхнім здібностям, і тільки 7% заробляють достатньо, на їхню думку, кількість грошей на задоволення своїх потреб [1, с. 12]. Цей тренд у постановці і досягненні пріоритетних життєвих цілей підтверджують також результати соціологічного опитування молоді, проведеного Центром «Омега» у 2016 р. на замовлення Міністерства молоді та спорту України. Так, майже 72% молодих людей на перше місце серед життєвих цілей ставлять сімейне щастя. Наступними, за зниженням рейтингу, визначено такі важливі життєві складові, як: кар'єра (48%), власна незалежність (38%), можливість реалізувати власний потенціал (32%) та багатство (25%) [7, с. 30]. Отже, переважна більшість досягнутих молодими українцями життєвих цілей пов'язана із міжособистісними стосунками, у той час, як цілі, пов'язані з роллю молоді у становленні себе як затребуваного професіонала, що приносить своєю роботою користь суспільству і займається роботою, згідною зі своїми здібностями та талантами, залишаються ще недосягнутими, а інколи і невизначеними.

Одним із наслідків надмірного навантаження на молодих українців, їх недостатнього матеріального забезпечення і засилля серед них суто заробітчанських інтересів є стан дозвільних практик молоді. Матеріали соціологічного дослідження «Молодь України–2015» свідчать про те, що дозвілля української молоді часто перебігає у пасивній формі: так, популярними видами дозвілля є перегляд телепередач, прослуховування музики, проведення часу у соціальних мережах. Натомість регулярні заняття спортом, відвідування театру та участь у самодіяльності є найменш популярними способами проведення дозвілля української молоді [1, с. 45]. 75% української молоді вважають, що в Україні є або скоріше є, ніж нема необхідні умови для реалізації права на спортивні заняття (заняття різними видами рухової активності). Натомість, тих, хто гадає, що таких умов скоріше нема або нема, налічується 9%. Проте навіть за наявності думки про те, що в Україні є необхідні умови для зайняття спортом, більшість молодих людей не присвячує цій активності свій час, зосереджуючись на пасивних формах підтримання здоров'я та фізичної форми, як-то ходьба пішки, подолання або відсутність практики шкідливих звичок, намагання дотримуватися здорового способу харчування [1, с. 49]. Найчастіше молоді люди пояснюють свою відповідь щодо необрання регулярних занять спортом браком безкоштовних секцій, високою вартістю занять або повною відсутністю спортивних секцій чи занять [1, с. 49], і у цьому ми бачимо певне протиріччя між декларованою думкою молодих людей про достатні умови для занять спортом в Україні і їхніми нерегулярними спортивними практиками. Отже, молоді українці займаються спортивними практиками нерегулярно, що, безумовно, позначається на стані

їхнього здоров'я і не сприяє довгостроковій перспективі підтримання гарного самопочуття, а, отже, у такий спосіб, є опосередкованим проявом прекарних життєвих стратегій.

Прекарні життєві стратегії мають свій вплив і на інші дозвільні практики української молоді. Як вже зазначалося вище, потреба економити в умовах виживання в сучасному українському суспільстві позначилася на таких культурно–дозвільних практиках, як читання літератури, розвиток власного хобі, відвідування культурних заходів тощо. На заміщення цих дозвільно–культурних практик приходять практики пасивного відпочинку, який не передбачає застосування активного життєтворчого потягу особистості. Цей загальний тренд у щоденних практиках українців яскраво ілюструє стаття Л. Скокової «Структура і динаміка культурно–дозвільних практик населення України» «Більшу частину вільного часу опитувані проводять удома, у родині. Найбільший обсяг занять протягом тижня за ці роки мають перегляд телепередач (79–87%), читання газет (52–67%), прослуховування радіопередач (33–50%)... Відпочивали, нічого не роблячи, 34–43% опитуваних, і частка цих респондентів з роками зростає. Досить стрімко упродовж останніх років зростає популярність новітніх інформаційно–комунікативних технологій. Водночас скорочується обсяг практик читання, пов'язаних з паперовими носіями. Опосередковане традиційними (телебачення, радіо) і новітніми медіа домашнє дозвілля поступово займає дедалі більшу частину тижневого вільного часу опитуваних» [4, с. 460–461]. Також дослідниця зазначає, що поряд із «домашніми» дозвільними практиками трансформації зазнали і публічні дозвільні практики громадян. Зокрема, популярними публічними дозвільними практиками українців стали відвідування непродуктовиз магазинів і ринків (14–34%), при яких придбання товарів розглядається не як необхідність, а як вид розваги, відвідування ресторанів, кав'ярень, пив–барів (4–11%). При цьому вельми незначною є частка респондентів, які відвідують бібліотеки (5–7%), театри, концерти, музеї, виставки (3–4%), спортивні видовища (2–4%), екскурсії (1–3%). «Творчі культурні практики, які можна віднести до так званого серйозного дозвілля, що потребує значного часу, зусиль, компетентності, навичок, цікавлять невелику кількість опитуваних. Займають на тижні громадською роботою 4–5%, відвідують гуртки, курси, студії близько 2%, беруть участь у художній самодіяльності до 1%. Заняття, які можна віднести до хобі, преферує незначна кількість респондентів: прикладна творчість – рукоділля, вишивання, карбування тощо – 5–13%, художня творчість – 2–4%, колекціонування, фотографування – 2–3%, раціоналізаторство, конструювання – 1–2%» [4, с. 462–463]. При цьому цікавою є думка молодих українців, представники яких більше, ніж усі інші категорії населення, схильні вважати, що ситуація із дозвільними практиками в Україні змінилася на краще.

Такі дані досліджень говорять про те, що у спосіб організації свого дозвілля молоді люди рідко застосовують свій творчий потенціал, докладають певних зусиль і розвитку своїх навичок, які не приносять їм відкритої консьюмеристської користі. Частою відповіддю молодих людей на питання, чому вони не займаються творчою продуктивною діяльністю під час свого дозвілля, є твердження про те, що їм бракує часу і грошей. Фактично

весь час, який припадає на дозвілля пересічного молодого прекарія, він реалізує на суто відновлення своїх фізичних ресурсів, а на зайняття творчими видами активності у нього не вистачає життєвої енергії. Особливо цей феномен помітний у діяльності молодих заробітчан, які переселяються до великих міст із провінції у сподіванні знайти своє життєве призначення. Часто такі молоді люди тяжко працюють на прекарній роботі, яка не забезпечить їм ні стабільного фінансового росту, ні здобуття кар'єрних висот, без відпочинку весь робочий тиждень, а протягом вихідних днів вони намагаються відновити свої фізичні ресурси на весь наступний робочий тиждень. Про такий життєвий стиль красномовно свідчать різноманітні картинки, меми та комікси у соціальних мережах, які активно схвалюють молоді люди. Основне гасло, яке у них постулюється, – треба якимось чином дожити до вечора п'ятниці, тоді, власне, і настане життя (сон, прийняття їжі, перегляд серіалів вдома), яке триватиме рівно до ранку понеділка. Таким чином, у свідомості молодих людей закріплюється стереотип, що більше половину свого життя вони «марнують» на роботі, а залишок часу намагаються «вирвати» у життя ті невеликі крихти відпочинку, які воно може їм запропонувати. Про ставлення молодих людей до власного життя як до незаперечної цінності, як до великого творчого проекту, як до сфери реалізації свого бачення відносин між людьми і ставлення до себе у такому випадку не доводиться говорити.

Висновок. Отже, в цілому можна зазначити, що прекарні трудові практики згубно впливають на стан розвитку української молоді та української держави загалом. Молоді українці поступово орієнтуються на практику виживання у складних економічних, політичних та соціокультурних умовах. Це, у свою чергу, має свій негативний вплив як на особистісному, так і на громадянському та національному рівнях. Молодий український прекарій стає атомізованою соціальною одиницею, втрачає навички колективного захисту своїх трудових прав і перестає мислити категоріями групових інтересів, зосереджуючись виключно на інтересах індивідуальних та ситуативних, а також на короткострокових життєвих стратегіях та планах. У свою чергу, такі преференції у обрання життєвої стратегії молоддю несуть негативні тенденції для розвитку української держави та нації загалом. Роль молоді у становленні і перспективах українського суспільства сьогодні є значною, якщо не вирішальною, оскільки саме молоді українці сьогодні є тим соціальним потенціалом інновацій та політичних новоутворень, які у перспективах майбутнього можуть призвести до значних змін чинної реальності вітчизняного соціального простору. Молоді українці сьогодні представляють собою представників того визначного покоління, яке стоїть на своєрідній межі: зберегти правонаступність досвіду попередніх поколінь і досвіду нащадків – або опинитися у вирі прекарних соціальних практик і відповідної свідомості без ретроспективи та перспективи, у лавах плінного моменту, за яким завершується соціальний час, а, отже, і соціальне безсмертя. Тому від ефективності мінімізації впливу прекарних тенденцій на життя української молоді залежить не тільки її фізичний, матеріальний та духовний стан, а поняття значно абстрактніші, проте від того не менш реальні, а саме: розвиток екзистенційних позицій молоді майбутніх поколінь, той досвід, який майбутні молоді українці зможуть передати своїм нащадкам, а,

отже, розвиток української нації як такої, що розвивається у координатах соціального простору та часу і має усі перспективи для досягнення соціального, політичного, економічного та культурного добробуту.

Список використаних джерел

1. Волосевич І. Молодь України–2015. Матеріали соціологічних досліджень «ГФК ЮКРЕЙН» / І. Волосевич, С. Герасимчук, Т. Костюченко – К., 2015. – 88 с.
2. Косякова Н. Як студенту заробити на виборах? / Наталія Косякова // Електронний портал «Soldat–студент». – Режим доступу: <http://soldat–student.com.ua/yak–studentu–zarobiti–na–viborah/>
3. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження «School–to–work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках / [Лібанова Е., Цимбал О., Ярош О., Лісогор Л.]. – Женева: Міжнародне бюро праці, 2016. – 111 с.
4. Скокова Л. Структура і динаміка культурно–дозвільних практик населення України / Л. Скокова // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 576 с.
5. Соціально–економічний портрет студентів: результати опитування / [Жерьобкіна Т., Куделя М., Самохін І., Стадний Є., Когут І.]. – К.: Аналітичний центр «Cedos» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cedos.org.ua/uk/osvita/sotsialno–ekonomichni–portret–studentiv–rezultaty–opytuvannia>
6. Стэндинг Г. Прекариат: новый опасный класс / Гай Стэндинг. – М.: «Ад Маргинем Пресс», 2014. – 328 с.
7. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Держ. ін–т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Жданов І. О., гол. ред. коллег. Ярема О. Й., Беляєва І. І. та ін.]. – К., 2016. – 200 с.
8. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді [Дмитрук Н., Падалка Г., Кіреєв С., Мостова І., Бікла О., Шелепа В.]. – Київ, 2016. – 90 с.
9. Шульга Н. А. Дрейф на обочину: двадцять лет общественных изменений в Украине / Шульга Н. А. – К.: Друкарня «Бизнесполиграф», 2011. – 448 с.

References

1. Volosevych I. Molod' Ukrainy–2015. Materialy sociologichnykh doslidzhen' «GFK JuKREJN» / I. Volosevych, S. Gerasymchuk, T. Kostjuchenko – K., 2015. – 88 s.
2. Kosjakova N. Jak studentu zarobyty na vyborah? / Natalija Kosjakova // Elektronnyj portal «Soldat–student». – Rezhym dostupu: <http://soldat–student.com.ua/yak–studentu–zarobiti–na–viborah/>
3. Perehid na rynek pracі molodi Ukrainy: rezul'taty mizhnarodnogo doslidzhennja «School–to–work transition surveys» v Ukraini u 2013 ta 2015 rokah / [Libanova E., Cymbal O., Jarosh O., Lisogor L.]. – Zheneva: Mizhnarodne bjuro pracі, 2016. – 111 s.
4. Skokova L. Struktura i dynamika kul'turno–dozvil'nyh praktyk naseleння Ukrainy / L. Skokova // Ukrain's'ke suspil'stvo. Dvadcat' rokiv nezalezhnosti. Sociologichnyj monitoryng. – K.: Instytut sociologii' NAN Ukrainy, 2011. – 576 s.
5. Social'no–ekonomichnyj portret studentiv: rezul'taty opytuvannja / [Zher'obkina T., Kudelja M., Samohin I., Stadnyj Je., Kogut I.]. – K.: Analitichnyj centr «Cedos» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.cedos.org.ua/uk/osvita/sotsialno–ekonomichni–portret–studentiv–rezultaty–opytuvannia>
6. Stjending G. Prekariat: novyj opasnyj klass / Gaj Stjending. – M.: «Ad Marginem Press», 2014. – 328 s.
7. Cinnisni orijentacii' suchasnoi' ukrai'ns'koi' molodi. Shhorična dopovid' Prezydentu Ukrainy, Verhovnij Radi Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkami 2015 roku) / Derzh. in–t simejnoi' ta molodizhnoi' polityky; [redkol.: Zhdanov I. O., gol. red. koleg., Jarema O. J., Bjel'ajeva I. I. ta in.]. – K., 2016. – 200 s.
8. Cinnosti ukrai'ns'koi' molodi. Rezul'taty reprezentatyvnoho sociologichnogo doslidzhennja stanovyssha molodi [Dmytruk N., Padalka G., Kirjejev S., Mostova I., Bikla O., Shelepa V.]. – Kyi'v, 2016. – 90 s.
9. Shul'ga N. A. Drefj na obochinu: dvadcat' let shhhestvennyh izmenenij v Ukraine / Shul'ga N. A. – K.: Drukarnja «Biznespoligraf», 2011. – 448 s.

Goncharova O. O., postgraduate department of social philosophy, philosophy of education and educational policy, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), hamisek@ukr.net

The major trends in spreading of precarization in social practices of the Ukrainian youth

The article is devoted to the problem of deployment of precarization in social practices of modern Ukrainian youth. The purpose of this article is to determine the main trends of social precarite practices of Ukrainian youth; identify how deep precarity is distributed in different kinds of social activity of young Ukrainian. The author stresses that the Ukrainian society can not be only characterized by precarite labor practices of young people, but there can be observed such precarite practices as political, civil, social and cultural practices, etc., which suggest precarite lifestyle of young people in general. The article examines the main trends of precarization in previously taken social practices of young people based on recent sociological studies and analyzes the prospects of spreading of precarization as a specific life strategy for Ukrainian youth and the Ukrainian nation in general. In the article there have been used such methods as a method of social and anthropological interpretation and the method of extrapolation, which allow to explain the origin, formation and deployment of precarite social practices of young people in contemporary Ukrainian society and their spreading from the field of labor relations into the other spheres of life of a young person.

Keywords: life strategies, lifestyle, precarite social practices, precarization, youth.

* * *

УДК 37.012.1(371.56)

Джура О. Д.,
доктор філософських наук, професор,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу
(Україна, Івано-Франківськ), lepan@ukr.net

Шляхи забезпечення професійної орієнтації молоді (філософсько-освітнє осмислення)

Проаналізовано два основні шляхи забезпечення професійної орієнтації молоді – за допомогою закладів освіти та поза ними. Профорієнтація – це багатомірна цілісна система науково-практичної діяльності суспільних інституцій, які відповідають за підготовку молоді до обрання професії та вирішують комплекс соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-фізіологічних завдань щодо формування в молоді професійного самовизначення, адекватного індивідуальним особливостям кожної особистості та потребам суспільства у кадрах високої кваліфікації. Здійснено порівняння вітчизняної системи профорієнтації та західних соціальних технологій, орієнтованих на ту ж саму мету – зокрема, американської системи «розвитку кар'єри». Обґрунтовано необхідність підготовки спеціальних кваліфікованих фахівців-профорієнтаторів – на заміну або щонайменше як доповнення до діяльності педагогів та психологів. Педагоги та психологи виконують лише частину професійно-орієнтаційної роботи, тоді як у своїй цілісності це завдання може виконувати лише фахівець, глибоко обізнаний у філософії освіти. Додаткова освіта – це найбільш відрізняє її демократична складова усього безперервного процесу освіти. Вона тяміє до побудови та поширення відкритого інформаційного освітнього процесу в умовах розширеного функціонування відкритої освіти. Слід розвивати додаткову освіту як засіб професійної орієнтації за допомогою позашкільних засобів її надання. Для педагога додаткової освіти головне завдання полягає не в тому, щоб навчити, а в тому, щоб відкрити потенціальні можливості дитини, залучити її внутрішні імпульси, що допоможе їй в подальшому майбутньому життєвому русі. Програми додаткової освіти мають компенсувати, коректувати та розширювати межі базової освіти, забезпечити дітям доступ до тих культурних цінностей, які не охоплені базовою освітою і не представлені у шкільних програмах.

Ключові слова: професійна орієнтація, молодь, шляхи забезпечення професійної орієнтації, додаткова освіта, позашкільна освіта.

Реалізація сучасних вимог до загальноосвітньої школи значно активізувала розробку наукових і практичних проблем профорієнтації. Нещодавно нами було здійснено системне дослідження освіти як шляху життєвості [1], на якому професійна орієнтація відіграє одну з провідних ролей. Однак, незважаючи на певні позитивні зрушення, профорієнтація в сучасних умовах усе ще не досягає своєї головної мети – формування в учнів професійного самовизначення, яке відповідає індивідуальним особливостям кожної особистості та потребам суспільства в кадрах, його вимогам до сучасного робітника. Значною мірою гальмує розвиток

профорієнтації те, що воно звичайно розрахована на деякого «усередненого» учня. Відсутнім є індивідуальний підхід до особистості учня, що обирає професію. Окрім того, найчастіше використовують мовні, декларативні методи, без надання можливості кожному спробувати себе у різних видах діяльності, у тому числі – в обраній. Більшість міст та районів України не забезпечені на разі інформацією про потреби щодо кадрів. До того ж слабо здійснюється підготовка кваліфікованих фахівців-профорієнтаторів.

По-перше, в педагогів-психологів загальноосвітніх шкіл і без профорієнтації є багато інших турбот та обов'язків, пов'язаних з повсякденними справами. І зовсім не часто шкільні психологи здатні приділити час для профконсультацій та занять з обрання професії.

По-друге, більшість педагогів-психологів мають лише формальні обов'язки щодо занять профорієнтацією. Ніхто не очікує від них жодної звітності з цієї роботи. Та й взагалі ніхто в освіті не є відповідальним за профорієнтацію. Якщо шкільний психолог усе ж-таки знаходить час і можливість провести консультації чи заняття з профорієнтації, – то це швидше його власна ініціатива або ініціатива адміністрації певних освітніх закладів. Іншими словами, профорієнтації тримається в школах завдяки ентузіазму деяких викладачів, психологів, завучів чи директорів.

І, по-третє, педагоги-психологи не мають необхідних засобів, методик та інформаційних матеріалів, які потрібні для повноцінної профорієнтації. Адже для адекватного профорієнтаційного курсу потрібні і комп'ютери, й програмне забезпечення, й Інтернет, й психологічні тести, й професіограми, й довідники про навчальні заклади, й інформація про робочі місця, література, відеофільми тощо... Не існує й сучасних програм щодо проведення профорієнтаційних занять зі школярами, і зокрема – практичних профорієнтаційних програм з елементами тренінгу.

Отже, майже ніхто не готує молодь до ефективної діяльності в умовах сучасного ринку праці і жорсткої конкуренції, коли для досягнення професійного успіху людині необхідно повною мірою реалізувати власні здібності. Завдання такої підготовки мають здійснювати, передусім, фахівці, глибоко обізнані у філософії освіти – адже вони можуть охопити це завдання у його цілісності.

Можливо, проблемами профорієнтації, підготовкою до праці вирішенням завдань пошуку роботи й працевлаштування повинні перейматись професійні навчальні заклади? Але кожний керівник закладу професійної освіти передусім є зацікавленим у тому, щоб заохотити якомога більше абітурієнтів. Адже добробут закладу, фінансування, кількість викладацьких місць залежать не від того, скільки випускників знайдуть роботу із спеціальності, а від того, скільки студентів прийнято на навчання. А тому кількість й склад спеціальностей, за якими готує людей наша система професійної освіти, є відповідними не до попиту щодо цих спеціальностей серед населення. Але ж навряд чи вірогідним є те, що нашій країні потрібна така кількість менеджерів, бухгалтерів, банківських службовців, журналістів, модельєрів, косметологів, дизайнерів, яких готують освітні заклади.

Подолання зазначених недоліків – дуже важливе завдання галузевого державного рівня. Воно значною мірою може бути пов'язаним з організацією додаткової освіти.